

לבירור ערכן של חזרה והתמדה

עיון בעקבות "מסילת ישרים" ו"מוסר אבין"

הרב נתן אופנר

"החיבור הזה לא חיברתיו ללמד לבני האדם את אשר לא ידעו אלא להזכירם את הידוע להם כבר ומפורסם אצלם פרסום גדול כי לא תמצא ברב דברי אלא דברים שרוב בני האדם יודעים אותם ולא מסתפקים בהם כלל אלא שכפי רב פרסומם וכנגד מה שאמתתם גלויה לכל כך ההעלם מהם מצוי מאד והשכחה רבה על כן אין התועלת הנלקט מזה הספר יוצא מן הקריאה בו פעם אחת כי כבר אפשר שלא ימצא הקורא בשכלו חידושים אחר קריאתו שלא היו בו לפני קריאתו אלא מעט אבל התועלת יוצא מן החזרה עליו וההתמדה כי יזכרו לו הדברים האלה הנשכחים מבני האדם בטבע וישים אל לבו חובתו אשר הוא מתעלם ממנה.

(מתוך הקדמת מסילת ישרים)

מלמדנו הרמח"ל שלשה יסודות:

א'. הדברים הנידונים בספרו הינם מפורסמים, וכפי המתברר בהמשך, לא לחינם הם ידועים ולא במקרה הינם מפורסמים כי "קבועים בלב כל האדם הישר התחלותיו ויסודותיו".
ב'. ההעלם מהם מצוי מאד והשכחה רבה. ויש להבין כיצד נוצרת סתירה זו בחיי האדם.

ג'. החזרה וההתמדה היא המגשרת על הפער בין טבעיות המידות לבין השכחה. וצריך להבין כיצד: כיצד חזרה והתמדה יוצרת זכרון, ויותר מכך: כיצד חזרה והתמדה מאירה העלמות.

ניתן להתבונן על סוגיה זו בכמה רמות: ראשית, חזרה אינה רק שינון, אלא בחינה מחודשת של התוכן ממקום שבו האדם נמצא. החזרה היא הארה מזויות שונות של הסוגיה הנידונה. והנה, אותה התחלה ויסוד, אותה נקודה של יראת שמים הגנוזה ועלומה, מצד עצמה אין בה חסרון: כולה יפה ומום אין בה, אך כשהיא באה להתפשט בכל החיים, אז מתעוררת בעיה, אז מתהווה שכחה, האדם נמצא במצב של תרדמה, של שטף מרוצת

החיים. ואף יתירה מכך, כשהאדם כבר בא לבנות את חייו על בסיס אות 'התחלה', מתוך אותו 'יסוד', יש לו העלם וכדבריו בהמשך מידת הזהירות.

(פרק ג'): "כי הנה חשך הלילה שני מיני טעויות אפשר לו שיגרום לעין האדם: או יכסה את העין עד שלא יראה מה שלפניו כלל, או שיטעה אותו עד שיראה עמוד כאילו הוא אדם, ואדם כאילו הוא עמוד. כן חמרות וגשמיות העולם הזה, הנה הוא חשך הלילה לעין השכל, וגורם לו שתי טעויות: האחת אינו מניח לו שיראה המכשולות שבדרכי העולם, ונמצאים הפתאים הולכים לבטח ונופלים ואובדים מבלי שהגיעם פחד תחילה... והטעות השניה והיא קשה מן הראשונה היא שמטעה ראיתם עד שרואים הרע כאילו הוא ממש טוב, והטוב כאילו הוא רע ומתוך כך מתחזקים ומחזיקים מעשיהם הרעים כי אין די שחסרה מהם ראית האמת לראות הרעה אשר נגד פניהם אלא שנראה להם למצא ראיות גדולות ונסיונות מוכיחים לסברותיהם הרעות ולדעותיהם הכוזבות וזאת היא הרעה הגדולה המלפפתם ומביאתם אל באר שחת..."

הכל טמון בפער שבין החיים ליושר הטבעי, במה שאין התורה ממלאת כל חדרי לב. חזרה והתמדה הרי הן מפיחות רוח חיים באדם, מפשטות את העקמומיות שבלב, ומיישרות דרך לטבעיות הראשונית להתגלות. חזרה כזו הרי היא בחינה מחודשת של האמת, הארת זוית חדשה "והחיים הרוחניים מתפשטים על כל קצות המהות כדרך שמתפשט הדם במרוצתו לכל קצות הגוף" (אורות התורה ו' א').

כשאנו מעמיקים יותר, אנו מוצאים שאם נקודה זו אינה מתפשטת ואינה נחשפת יש חסרון גם בציור השלמות של אותה התחלה, לא רק בהיות ציורנו בוסרי.

"מפני שהמחשבות הטבעיות הן מלאות ציורים באלה העניינים הרוחניים ובשביל כך מראשית כל לימוד, בתחילת שימת הלב על בירור, באים הם ושוטפים, ומתוך שהם מחשבות של בוסר והרבה דברים אוויליים וחשוכים מעורבים בהם, ועם החשך השכלי יש גם כן בטבע של ענייני היראה והמוסר בבוסריותם מרירות בלתי טבעית כזאת שמחשכת את אור השכל ומכשלת את כח החיים הפורחים באדם... על כן מפריעים הם בעצמם בשטפם את האפשרות של הלימוד וההתעמקות..." (מוסר הקדש, ראש דבר עמ' כא').

לא רק הציור שלנו בצד של הפניה למלא את החיים ב"אהבת תורה ויראת שמים", להפוך אותנו לחיים – "חיים שיש בהם יראת שמים ויראת חטא" – "שתהיה יראת החטא מעורבת עם החיים" (עולת ראייה חלק ב' עמ' קכב), לא רק ציור זה חסר, אלא שעצם ציורה של השלימות היסודית הזו הוא בתור מסוימת, מוגבלת, אינה מוחלטת, וממילא מוביל לספיקות מתד ולהקטנת הציורים מאידך. חזרה והתמדה מגדילה את אותה "התחלה". הרי זו כגלי הים המעצבים את אט צורה, בונים מגדל הנטוע בקרקע ועשירותו הולכת וגדילה ככל שהוא סופח לתוכו עוד ועוד יסודות של חיים, עוד ועוד גלויי חיים והארת זוויות.

"אשר בנינו כנטיעים מגדלים בנעוריהם, בנותינו כזויות מחטבות תבנית היכל מזוינו מלאים מפיקים מזן אל זן צאננו מאליפות מרבבות בחצותינו אלופינו מסבלים אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחובותינו אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלוקיו" (תהילים קמד').

אמנם שני מבטים אלה מסמנים לנו פער, או בין הדבר כשלעצמו לבין החיים, או בינו לבין ציורנו והשגתנו אותו. אך לא ירדו לעמקו של הפער, מדוע המציאות בנויה כך, מה משמעותה של הווית אדם בתור חי בשניות שבין ציוריו, בין מערכת חייו הגלויה לבין עצמות הוויתו, תחילתו ויסודתו. וכאן אנו מגיעים למניעה הרבה יותר גדולה. תורת המידות בנויה על איכות מול העולם כלו שבנוי על כמות. התרבות כלה בנויה על "דבור חיצוני".

"המון האנשים, אפילו החכמים, מורגלים בחכמות, שבהן עניינן שווה בדיבור הפנימי כמו בדיבור החיצוני, ורוב החכמות כשידובר בהן יוכר מצד הדבור ערך העומק שבהן וההכרח לעיין בהן עד שידען, ואי אפשר לשום בעל שכל שהוא יצייר לו שהוא יודע אותן אם לא ידען" (מוסר אביך א' א').

דבור חיצוני, מחד הוא מוציא את האדם מהאגוצנטריות שלו, מהיותו יוצר תקשורת אך ורק בין חלקי אישיותו כשהוא מרוכז בסיפוק צרכיו. הדיבור מניח כהנחת יסוד שהאדם בעצם לא לבד, שנקודת המוצא של אישיותו בתור המין המדבר בתור ה"נפש החיה" ה"רוח ממללא" (בראשית א' ואונקלוס שם) אינה מרכזיותו ההוויתית, כי אם המציאות היא נקודת המוצא. אמנם כשאנו בוחנים את תוכן הדיבור עצמו הרי הוא בנוי על נקודת השיתוף, על המכנה המשותף, מה שיוצר רדידות ושטחיות. דיבור כזה בנוי על קודים מוסכמים הבנויים כביטוי של מציאות הנראית ומוחשת. הקודים האלה הם ביטוי של שיתוף של הבנה חברתית כלפי ישויות הקיימות כשלעצמן שאנו משיגים אותם. דיבור כזה יוצר תרבות של הכללה כמותית, תרבות המעמידה בבסיס ההבנה שלה את המציאות המוחשת, וממילא מדע הנבנה כך מבוסס על "תאוריות הניתנות להפרכה" כשאבן הבוחן לאמת הגנוזה בהן היא יכולתן להתבטא במציאות החיצונית. כשאנו בוחנים תרבות זו לעומק, אנו מגלים שהיא עדיין לא הניעה את האדם מתפיסתו הבסיסית, אמנם כבר קיים עולם, כבר קיימת מציאות חיצונית, וזו כבר התקדמות עצומה, אך עדיין

"צרכיו הפרטיים והכלליים של האדם, בתור איש חברותי ובעל חי ניזון ובעל צרכים רבים יותר מבעלי החיים האחרים, אשר המדובר אודות כל אלה נכנס בכלל החלק החיצוני של הדיבור, שהם עלי הדבור ולא פרייו... הדבור החיצוני מכוון הוא לעמת הערך של החיים ביחס להמשך שלהם בצביון של צורה זמנית המתיחס למפעלים שהם אמצעיים לתכליות..." (עולת ראה חלק ב' עמ' סו').

הוויתו הפרטית הינה מרכז שאיפותיו ומושגיו. המערכת המושגית של האדם בנויה בצורה של תפיסה כמותית, וממילא כשהוא ניגש ליראת השמים הרי הוא תופס את המילים בהתאם לתפיסתו הרגילה את המציאות, כי עדיין לא סיגל את עצמו לדיבור פנימי שיסודו אינה הראייה, בחינת המושגים והישויות כשהן לעצמן ותפיסתן בלא מודעות לפער הקיים בין המושגים כשלעצמן, לבין מה שמתגלה בהם בפועל, ובלא יכולת ציור של גודל. בעולם המושגים הפונה לבידור המציאות הרגילה אין בכך חסרון גדול, מה שאין כן בנסיון להבין את תורת המידות ויראת השמים.

"כי לפי קדושת עמקי חכמת היראה שכל החכמות הן הצעות והכנות להם, לא יודעו לאדם מצד הדיבור החיצוני אלא בהגיון הלב בדיבור הפנימי" (מוסר אביך שם).

הגיון הלב, פירושו הגיון המבוסס על הקשר לכל החיים. דבור פנימי מבוסס על אותו עקרון של הדבור החיצוני, אלא שדבור חיצוני הינו ניסיון לבטא תכנים פרטיים במרחב, מול דבור פנימי העובד על זיהוי שבין המרחב לאותה קטנות של האדם.

"הדיבור הפנימי הוא הדיבור השייך להערכים הרוחניים שהם עומדים למעלה מצרכיו הפרטיים והכלליים של האדם... ההערכה של החיים בפנימיותם בערכם האצילי העומדת ממעל לשיעורים של משך ימים וגדרי זמנים, עומדת בהתאמה עם היסוד העליון שבצורה האנושית בטהרתו זהו היסוד של הלשון (שהוא הכלי הפנימי, מול השפה)" (עולת ראייה שם).

המרחב עצמו בהיותו בלתי גבולי, אינו נתפס מצד טבעו בשפה של הדיבור החיצוני, אלא קצתו מובע דרך השפה. כמו כל התורה כולה הנקראת שירה שהיא "ההבעה השכלית העליונה היוצאת מתוך ההסתכלות הרחבה והעמוקה באור אל עליון ופליאות מפעליו" (עולת ראייה א' עמ' ר'), וכמו השירה שמילותיה ספורות ומדודות והן נושאות בחובן את כל חביון הגוויל המקיפן. אותם קצוות נתפסים אצלנו בהכרתנו הגלויה, הרגילה, כביטוי של כל האמת, של כל הגודל, של כל היושר ולכן מזלזלים בחכמה של יראת השמים. לכן, על-מנת לתפוס את היחס הנכון בין המילה לבין התוכן שהיא נושאת בחובה, צריך שינוי ערכים בכל אישיותנו.

מעבר זה ושינוי כל ערכי החיים מתבטא בין בחיי היחיד ובין בחיי הכלל, ולכן ניתן וצריך, עם כל הזהירות וההבחנה, ללמוד מזה על זה. המעבר מתקופת השופטים לתקופת המלכים, מפרטיות להכללה, ממצב של "איש הישר בעיניו יעשה" למצב של "מלך בישראל" כרוך קודם כל בשינוי נפשי היוצר מהפך במערכת המושגית, המכשירה את הדור ואת העם לעמוד בתביעה של מלכות. מעבר זה

מתבצע קמעא קמעא. ראשית נופלת תרדמה על האדם – העם מתנתק משופטיו. שמשון – השופט האחרון – עובד בלא גיבוי לאומי, ולעיתים אף נראה כפועל בניגוד לאינטרסים הלאומיים העכשוויים. בשעת התרדמה מופיעים שני תהליכים מקבילים, מחד כלפי חוץ: האדם ישן, כל כחותיו בל עימו, כל כלו שקוע בחומר ובמחשך, אך בפנים מתפרצים הצדדים התת-מודעיים, בחלומות ובדמיונות. האדם עצמו כשהוא ישן, משוכנע שהוא ער, אינו מסוגל לתפוס את עצמו כישן, והעומדים מבחוץ אינם מציירים לעצמם כלל מה מתרחש אצלו. תהליך זה יוצר פער בין הנגלה לנסתר, בין עצם החיים לבין מה שמתגלה מהם בפועל. יכולת התעורה שלו היא רק על בסיס השמיעה "דקרו ליה ועני". ואז, כשהוא מתעורר, מגלה הוא שהוא משוחרר מאותו הכרח הקושר את הנסתר לנגלה, היוצר ציורים מוקטנים. אבל כשהוא מתחיל לדבר הרי הוא שב אל אותו מבנה מושגי אותו הוא מכיר.

"זיתקבצו כל זקני ישראל ויבאו אל שמואל הרמתה ויאמרו אליו הנה אתה זקנת ובניך לא הלכו בדרכיך עתה שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגויים" (שמואל א' ט').

השפה, הבחירה הגלויה רואה את המלכות כשלב הכרחי של "אין ברירה", מתוך אבדן דרך ויאוש, מתוך כשלוננו של דור השופטים להעמיד עמדה טבעית של יושר העינים, שעל כן מוכנים הם לילך לדרך חדשה של כיבוש וחנק. "וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו". רוע הדבר אינו מעצם התביעה אלא מהתפיסה שמלך הינו שופט משוכלל. בגישה זו יש מאיסה ברבוננו של עולם, יאוש מהתגלותו בכל החיים. אך כל הבעיה של עם ישראל בדור ההוא אינה מונחת בעצם חוסר ההתאמה הנפשית לתביעות הגודל של המלוכה כי אם בפער שבין השפה לבין ההארה המתפרצת מגנזי לבבם.

"זיאמר שמואל את כל דברי ה' אל העם השואלים מאיתו מלך. ויאמר זה יהיה משפט המלך אשר ימלוך עליכם, את בניכם יקה ושם לו במרכבתו ובפרשיו ורצו לפני מרכבתו... צאנכם יעשור ואתם תהיו לו לעבדים וזעקתם ביום ההוא מלפני מלככם אשר בחרתם לכם ולא יענה ה' אתכם ביום ההוא".

שמואל מעמיד מול שפת הדיבור האינטרסנטית ניגוד עצום. מלך לא נועד לפתור בעיות. אמנם הוא פותר בעיות, אך לא במובן של מערכת הציפיות שלי, אלא רק בשינוי גישה, בשינוי כל סולם הערכים, במהפך במעמדו של היחיד שאינו משתמש במדינה כ"חברת אחריות גדולה" (אורות עמ' קס'), אלא שותל "עצמו בכנסת ישראל בכל לבו בכל חושיו וכחותיו הגשמיים והרוחניים" (שם עמ' קמז) שמתגבר בו הצמאון "להבלע כלו ברוח

ישראל", "לחשוב ישראליות, להרגיש ישראליות, לחיות חיים ישראלים, לראות בשמחת ישראל" (שם). הדרך לזה היא ע"י ריבוי בתורה ובמצוות, ע"י קניית המידות הישראליות, (עיי' שם) ע"י תהליך ארוך מלא עמל וסבלנות, מלא חזרה והתמדה, שאז יש צורך רק להשיל את הבגדים הקודמים, לשנות את השפה "משכני אחריו נרוצה", והכל מתישר.

"וימאנו העם לשמוע בקול שמואל ויאמרו, לא כי אם מלך יהיה עלינו. והיינו גם אנחנו ככל הגויים ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו".

קודם כל מלך בצורה סתמית, ללא תכלית אחרת, ומתוך כך יהיה שופט, ילחם את מלחמותינו. אבל ביסוד הכל הרי הוא מלך כדי להיות מלך.

שמואל עצמו עובר אז ממצב של ראייה – "וירע הדבר בעיני שמואל" – לשמיעה – "וישמע שמואל את כל דברי העם" – גם את מה שנאמר בגלוי וגם את דבורם הפנימי "וידברם באזני ה' ויאמר ה' אל שמואל שמע בקולם והמלכת להם מלך ויאמר שמואל אל אנשי ישראל לכו איש לעירו".

אין אנשי-ישראל מקבלים תשובה ברורה, כי עתה הם מבינים שמלך צומח מאליו, מתוך העם, בהתהוות טבעית, לא בנתינת מלך אלא בהמלכתו מתוכם. ציור כזה מחליש את האדם בשלב הראשון, כי הוא איבד את מערכת מושגיו הקודמת, אך היות ובתוכו התגבשה לאיטה ההבנה הגדולה מבין הוא שציור זה מעמיד את הפרטיות על ציור מרומם יותר, שמחפש את המילים החיצוניות, את הדיבור הרגיל.

"על כן החובה היא לעיין שיהיה מכיר הדברים בהכרה פנימית, וממילא יתרחבו אצלו הדברים שמביאים לאותה ההכרה, עד שיעלה בידו להעניק מטוב ידיעתו גם לזולתו" (מוסר אביך שם).

הדרך לגשר בין שתי הכרות אלה החיצונית והפנימית, בין תקופת השופטים לבין המלוכה באה ע"י חזרה והתמדה.

"והנער שמואל משרת את ה' לפני עלי ודבר ה' היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ. ויהי ביום ההוא ועלי שוכב במקומו ועינו החלו כהות לא יוכל לראות ונר אלוקים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ה' אשר שם ארון אלוקים" (שמואל א' ג').

עלי, השופט האחרון, בונה את עבודת ה' על ראייה, על היכולת לעבדו בכל לבב מתוך טבעיות, מתוך "איש הישר בעיניו יעשה". אך עיניו החלו כהות "ועלי זקן מאד ושמע את כל אשר יעשון בניו...אל בני כי לוא טובה השמועה..." (שם ב'). הדור הולך ונתבע לשמוע,

לשאוב מתוך הגודל.

"ויקרא ה' אל שמואל ויאמר הנני" עדיין אין קריאת שם מפורשת, 'אל שמואל', ושמואל שומע ואינו שומע. שומע אך עדיין לא מסוגל לשמוע, אזניו עוד לא התרוממו לשמיעה נאדרה זו, אישיותו עדיין מחפשת חזון.

"וירץ אל עלי" בהופעה טבעית, ללא בירור שכלי, בריצה. "זיאמר הנני כי קראת לי ויאמר לא קראתי שוב שכב וילך וישכב" נצרכת פה חזרה והתמדה, פיתוח נפשיות וסיגול כל כוחות האדם.

"ויוסף ה' קרא עוד שמואל ויקם שמואל וילך אל עלי" מתוך הקריאה בשם בצורה מפורשת מופיעה עתה האישיות בקומה המסוגלת לברר, להטיל ספק ולברר בירור שכלי. שוב אין הוא רץ אלא הולך בעומק העיון, כשכל שלב עומד בפני עצמו, קם, ומתוך הפסק של הוויתו הוא, של היותו אישיות מובחנת הולך הוא אל עלי. "זיאמר הנני כי קראת לי ויאמר לא קראתי בני שוב שכב" עתה שמואל כבר אישיות, הוא 'בנו' של עלי. אך אין במעבר מטבעיות להכרה די, נדרשת חזרה נוספת. "ויוסף ה' קרא שמואל בשלישית" כעת שומע שמואל שזו הפעם השלישית בה הוא נקרא בשם. עכשיו מתברר לו שבעצם כבר בפעם הראשונה נקרא בשם, שכבר בתוך טבעיות החיים גנוזים כל הכחות שהולכים ונחשפים בהכרה, שנקודת הודאות, האיתנות והעוז שבחיים הטבעיים, היא היא המחיה את היכולת ההכרתית השכלית, והשכל חושף אותם ומאיר אותם באור של גדולה. עתה אין ספק, אלא יכולת שכלית עמוקה "ויקם וילך אל עלי ויאמר הנני כי קראת לי ויבן עלי כי ה' קורא לנער" בשלב זה הוא אישיות בפני עצמה, לא עוד בן הנסמך על אביו אלא נער "אל הנער הזה התפללתי" "חונך לנער על-פי דרכו".

"החינוך של האיש הפרטי הלא הוא ההוצאה מכח לפועל מהעלם לגילוי את הכחות והכשרונות הנמצאים בנפש הילד בטבעה, או הראויים לפי טבעה להתקבל בה ביותר..." (לנתיבות ישראל חלק א' עמ' ו').

"זיאמר עלי לשמואל לך שכב והיה אם יקרא אליך ואמרת דבר ה' כי שומע עבדך" צריך אתה לעבור ליכולת שמיעה, ליכולת העברת מוקד החיים לאידאלים האלוקיים. "וילך שמואל וישכב במקומו" מתברר שהיכל ה' הוא מקומו "שתולים בבית ה' בחצרות אלוקינו יפריחו", ורק אז, מתוך תהליך של חזרה והתמדה שינה שמואל את כל הגישה, ועתה אותו דיבור פנימי דובר בו, הופך הוא להיות נביא, בעל ניב שפתיים, שומע ומדבר. "ויבא ה' ויתיצב ויקרא כפעם בפעם שמואל שמואל ויאמר שמואל דבר כי שומע עבדך" עתה מתברר שתמיד קרא ה' "שמואל שמואל" אל עצם האישיות ומתוכה לכל גילוייה "אחת דיבר אלוקים שתיים זו שמענו" העצם והגילויים, הדבר כשלעצמו והגילויים הסובייקטיביים. החזרה וההתמדה מתחילות מתוך הטבעיות וממשיכות אל ההכרה, מיישרות את ההכרה אל אומר חייה של הטבעיות, ומפשטות את נקודת היושר מסתר המדרגה אל כל

חגווי החיים. מתוך כך נבנית הקומה הראשונה של הבנת המלכות, הלאומיות כהעמדה יותר עליונה שאין בה מן הכובש אלא יושר המחבר את כל החיים למעלה רוממה זו¹.

יהיו דברים אלו לזכרו של הקדוש רבי שלמה רענן הי"ד, שדמותו הטהורה, שמחתו הפנימית, זהירותו, זריזותו, חסידותו וקדושתו היו למופת לכל מי שזכה לדאותו. "הרוגי מלכות אין אדם יכול לעמוד במחיצתו" מצד מדרגתם הכללית. שואלת הגמרא "מאן נינהו אילימא רבי עקיבא וחבריו, משום הרוגי מלכות ותו לא". הרב שלמה זצ"ל חיבר בדמותו את מדריגת מסירות הנפש הכללית עם התורה, את הצדקות הנסתרת השואבת חילה משמי שמי קדם עם הצדקות הגלויה ביראת שמים שבסתר ובגלוי. יפקדנו אלוקינו ואלוקי אבותינו בפקודת ישועה ורחמים משמי שמי קדם ובטובו הגדול ישוב חרון אפו מעמו ארצו ונחלתו.

1. במדרגה של כובש, עדיין קיימת שאלת התכלית - "לשם מה?" - לעומת מדרגת הישר שצורת עבודת ה' שלו בנויה על - "מתוך מה?". מלכות, בתור הופעה של חיים, מחייבת אותנו לעבור לפאזה של יושר, או יותר מדויק, כשאנו נמצאים בפאזה של יושר, צומחת מלכות מאליה. להרחבה בנקודה זו עיין סוף מאמר הדור.

כאמור במאמר, זו הקומה הראשונה. קומה זו מקבילה במובנים מסוימים לכניסה לארץ-ישראל, ולכן בסוף ספר יהושוע, בעת כריתת הברית בין ישראל לבין הקב"ה, עוברים עם-ישראל תהליך מקביל. עיין שם.

קומה זו היא קומה ראשונה, ועל גביה מופיעה מלכות דוד, המחברת ראייה לשמיעה "...והאלוקים יראה ללבב", כהמשך למתן תורה, בו כל העם "רואים את הקולות". נקודות אלו דורשות בירור בפני עצמן, וקצרה יריעה זו מהכילן